

РЕЦЕНЗІЇ

Л.І. Шевченко, д-р філол. наук

ФРАНКОВИЙ ТЕКСТ У ВАРІАТИВНОСТІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ:

стаття-рецензія до колективної монографії „Стежками Франкового тексту (комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману „Перехресні стежки”) / Ф.С. Бацевич (наук. ред.), С.Н. Бук, Л.М. Прошак, А.А. Ровенчак, Л.Ю. Старичевська, І.Л. Ціхоцький. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 376 с.

Проблеми семіотики культури, актуалізовані сучасною епістемологією в численних інтерпретативних методологіях, дістають логічну стрункість у роботах, звернених до художнього тексту. Авторська мова як об'єкт наукового аналізу є з цього погляду актуальною лінгвістичною аспектологією, що дозволяє узгодити фахові позиції дослідника з вербалізованою художньою свідомістю митця.

Наші львівські колеги Ф.С. Бацевич, С.Н. Бук, Л.М. Прошак, А.А. Ровенчак, Л.Ю. Сваричевська та І.Л. Ціхоцький запропонували українському гуманітарію нетривіальне видання – синкретичну за методологією колективну монографію-дослідження особливостей Франкового тексту, що тематично об'єднується навколо мови роману „Перехресні стежки”.

Вихідні позиції авторів рецензованої книги викладені в „Передмові” і спираються на постулати щодо: а) неможливості пізнати „творчу геніальність письменника, вловити феномен його слова та індивідуальні особливості мовного стилю”, спираючись на соціологізований підхід (с. 3); б) розуміння особливого місця Івана Франка, „універсальні особливості”, в усіх ділянках культурної історії України ХІХ – ХХ ст. (с. 3); в) необхідності проаналізувати франкознавчу наукову літературу по-новому, „глибше, суттєвіше”, без покликань на „реноме „каменяра” й „революціонера” (с. 3).

Важливо, що вихідні засади колективної наукової розвідки є аналітичними, а не констативними: автори подають стислий огляд мовознавчих досліджень творчості Івана Франка. Заслуговує на увагу

і те, що в аналізі присутня позиція лінгвістів, ставлення сучасних інтерпретаторів до попередників, які часто працювали в умовах ідеологічних чи фактологічних обмежень і зумовленої цими обмеженнями тенденційності.

Хоча, дозволимо собі зауважити, попри очевидну необхідність „перепрочитання” текстів видатного українця навряд чи можна поставити під сумнів переконаність Івана Франка в необхідності вноормування літературної мови в Галичині, українського („великоукраїнського” в тексті – Л.Ш.) патріота, який справді бачив Україну єдиною. Нехай навіть ці характеристики Франкіани аналізувалися у працях „підрядянських франкознавців” (с. 4).

Інша річ, аналіз того, що було непояснено, викривлено, або замовчано. Бо ж насправді Іван Франко не випадково асоційований із Каменярем. Йдеться про те, чи був галицький інтелектуал *лише* Каменярем? До речі, серед покликань на праці „авторитетних, (і не дуже)” дослідників, згадується Н.П. Корнієнко, мовознавець, яка 1953 року захистила дисертацію (згадувану авторами), присвячену поглядам Івана Франка на необхідність формування української літературної мови на загальнонародній основі. Рецензент була учнем, а пізніше й колегою Н.П. Корнієнко, і може з абсолютною переконаністю твердити, що дослідник була досить далека в поцінуванні доробку Івана Франка з позицій будь-яких ідеологем.

Одночасно пошанно зауважимо про спробу авторів у невеликій за обсягом „Передмові” подати бібліографію найбільш значимих мовознавчих праць із франкіани і прокоментувати їх. У цьому контексті погодимося також із оцінками дослідників, які до „найсучаснішого нового слова” (цитований авторами монографії вислів І. Денисюка) відносять монографії Т. Панько та О. Сербенської про мовознавчі погляди І. Франка, зокрема згадуються праці „Мова і нація в естетичній концепції Івана Франка” (Т.І. Панько), „Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка: Текст лекцій” (О.А. Сербенська).

Професійне знання ситуації, що склалася у львівському колі франкознавців, а також обставин, за яких, на жаль, і досі не маємо Словника мови письменника, дозволяє авторам рецензованої монографії висловити думку про перспективу і характер майбутнього комплексного дослідження з мовного стилю прози Івана Франка. На наш погляд, безумовну рацію мають автори, коли покликаються на залучення до аналізу фактів позалінгвальної дійсності, а отже

присутність в науковому доведенні характеристик „мовного оформлення жанру, наративної техніки, літературного напрямку, творчого методу, філософських засад текстотворення” (с. 7). Названі параметри як основоположні критерії сучасного мовознавчого аналізу не викликають сумніву, як і в цілому методології, що враховують диспозиційну взаємозалежність екстра – й інтралінгвального.

Щодо роману „Перехресні стежки”. Складний, і водночас надзвичайно привабливий для психологічних та філологічних інтерпретацій, роман майже перегукується з іншими творами великих українських авторів, писаними зрілими, надзвичайно сильними й одночасно вразливими художниками слова. Пошук своєї істини, відповідей на вистраждані, подекуди майже інтимні питання, вербалізується у прототипах, які є художніми аналогами персонам, зустрінутим на життєвих шляхах. Певною мірою споріднена асоціація виникає з драмою Лесі Українки „Блакитна троянда”, так само проблемно й художньо-естетично недостатньо (чи, може, точніше, пізно) поцінованою.

Соціально-психологічний роман Франкової масштабності, сповнений особистісної рефлексії та сугестії життя, потребує, що і довели львівські автори, серйозного мовознавчого спостереження. Його аспекти вимірюються науковими інтересами інтерпретаторів. Ф. Бацевич, знаний в Україні дослідник теорії комунікації, розглядає „Комунікативні перемоги і поразки Євгена Рафаловича: комплексний аналіз комунікативних ситуацій”, Л. Сваричевська акцентує увагу на мовній символіці як репрезентативному мовотворчому рівні Франкового тексту („Символізація мовних засобів”), Л. Процак аналізує „перехресні стежки” з погляду когнітивістики („Емотивний простір” художнього тексту”), І. Ціховський зосереджується на лінгвостилістичних характеристиках роману („Конвертація освічених людей”: художня модель інтелігентного мовлення”), С. Бук і А. Ровенчак звертаються до можливості мовознавчого представлення специфіки художнього мислення Івана Франка в результатах статистичної лексикографії („Частотний словник роману Івана Франка „Перехресні стежки”).

Як твердять самі автори, різновекторність наукових зацікавлень інтерпретаторів „компенсується спільним функціональним радикалом досліджень” (с. 10).

Професор Флорій Бацевич зупиняється на двох (із 50 змодельованих у романі), найважливіших для розвитку сюжету, на думку дослідника, комунікативних ситуаціях: візиті пана Брикальського і візиті Регіни до Рафаловича. І в одному, і в іншому випадку ці візити створюють ситуацію психологічного контрасту до попередньої комунікативної ситуації, а отже є цікавими для спостережень науковця.

Ф. Бацевич вибудовує спостереження в методологічному дискурсі комунікативної лінгвістики, одним із перспективних дослідників якої в Україні є сам автор (згадаймо фундаментальну працю вченого „Основи комунікативної лінгвістики”. – К., 2004). А отже, на думку наукового інтерпретатора, „без урахування комунікативної поведінки неможливо визначити комунікативний паспорт людини, тобто ту комплексну інформацію, яку особа підсвідомо, „автоматично” повідомляє про себе різними засобами мовного і позамовного (паралінгвального) кодів використання правил, законів, конвенції тощо іншим учасникам спілкування і тим, хто за цим спілкуванням стежить” (с. 11).

Звідси комунікативний аналіз фрагменту повісті „Перехресні стежки” в параметрах: I. Контекст і ситуація спілкування, II. Комунікативний паспорт учасників спілкування, III. Мовленнєвий паспорт персонажів, IV. Невербальні компоненти і паралінгвістичні засоби.

Деталізована увага до аспектного представлення комунікативних ситуацій визначає структуру аналізу, де контекст і ситуація спілкування розгортаються у спектральне дослідження місця і часу спілкування, каналів комунікації, супутніх їм комунікативних шумів і зворотного зв'язку. Відповідно, вибудовується комунікативний паспорт учасників спілкування, комунікативної ініціативи, комунікативної стратегії, оцінки стратегій партнерами, тактики спілкування та її можливої зміни, соціальних і комунікативних ролей, комунікативної позиції учасників спілкування, прийомів впливу на співбесідника, типів спілкування в дискурсі, комунікативного кодексу учасників спілкування, дії загальних законів спілкування.

Логічно, що з такого деталізованого і різноаспектного опису критеріїв комунікативної ефективності постає можливість паспортизації типів мовленнєвих актів і найуживаніших мовленнєвих жанрів (зауважимо принагідно, в термінопоняттях і поняттєвій

окресленості комунікативної лінгвістики, що в рецензованій праці безумовно свідчить про наукову послідовність Ф. Бацевича), а звідси й оцінної прагматики, пов'язаної з дотриманням норм культури спілкування та мовленнєвих помилок.

Інші аспекти, пов'язані з неформалізованим ресурсом мови, її внутрішніми можливостями, завершують аналіз і постають у характеристиках засобів непрямого спілкування, риторичних аспектів спілкування й опису засобів мовного етикету.

Цілісний і послідовний аналіз, вибудований на логічно струнких засадах комунікативної лінгвістики, дозволяє проф. Ф. Бацевич зробити переконливі висновки щодо спільних характеристик учасників спілкування: „Це спілкування рівноправних освічених людей, із значним комунікативним досвідом і високим рівнем мовної та комунікативної компетенції” (с. 35). І водночас простежити особливості та трансформацію комунікативних позицій учасників спілкування: втрату комунікативних переваг маршалком Брикальським і здобуття „предметної та комунікативної метпи” адвокатом Рафаловичем.

Якщо йдеться про фахову компетенцію, то, дозволимо собі пієтетні форми в рецензійному викладі, її аргументативна цілісність і водночас методична варіативність особливо виявляється в розгорненій (відносно першого уривку) інтерпретації другого уривку. Ф. Бацевич, і це логічно, розширює аналіз описом паралінгвістичних засобів.

А отже, висновкова частина, що стосується загальної наукової мотивації комунікативного аналізу, а також дослідницьких характеристик учасників спілкування, є цілком переконливою. Рафалович, на думку Ф. Бацевича, розвинувся від „романтичного, закоханого в життя і людей юнака до професійного політика – прагматика” (с. 59). Коректним (і це важливо!) щодо Івана Франка є і прикінцеве зауваження Ф. Бацевича: „Але це лише припущення: сам Франко на це відповіді своєю повістю „Перехресні стежки” не дав” (с. 59).

В іншій лінгвометодологічній парадигмі інтерпретує „Перехресні стежки” Лідія Сваричевська. Аналіз дослідниці зосереджено навколо символізації мовних засобів роману. Вмотивовано, на нашу думку, що Л. Сваричевська суть символу проектує на теоретичні підходи самого Івана Франка, зокрема на працю „Із секретів поетичної творчості”. Зрозуміло, поліфонічна

особистість творця корелятивно втілює світоглядні доміанти в різних типах текстів: відповідно, теоретичні ідеї узгоджуються з художньою практикою.

Проте, дозволимо собі зауважити, для сучасної інтерпретації художньої мовотворчості зовсім недостатніми є покликання на одну, нехай і знакову, працю Івана Франка і кілька філософських словникових видань. Можливо з цієї причини Л. Сваричевська залишає поза аналізом визначену як окрему, зауважимо, надзвичайно перспективну галузь модерної гуманітарної науки, оніричну проблематику. Хоча на с. 62-63 звертається до сновидінь у зв'язку з ідеями Івана Франка щодо аналогії між художньою творчістю і сновидінням.

Що є найбільш переконливим і цікавим в інтерпретації Л. Сваричевської – конкретний матеріал. Саме він дає уявлення про філологічний метод дослідника і його результативність в аналізі символічного світу Івана Франка. Такий матеріал, безумовно, збагачує аргументативність мовознавства.

Л.М. Процак зупиняється на „способах представлення, вербалізації та розгортання емотивних станів / відношень героїв твору (с. 95). Цікавий психолінгвістичний ракурс підходу до роману дослідник мотивує розгорненим аналізом наукової літератури з питання, що свідчить як про складність такого підходу, так і про уважне ставлення інтерпретатора до наукових набутків попередників.

Дослідження емоцій як „інтенціональних структур, що включають вказівку на збереження / зміну ситуації, що склалася, певні її аспекти, задіяних у ній агентів та об'єктів” (с. 95) дозволяє розгорнути опис у площині „переживання емоції”. Відтак емоції стають „мотивом для здійснення деяких дій, що виражається в певній інтенції: емоційній – виразити емоцію невербальними засобами, або емотивній – висловити емоцію вербально” (с. 95).

Поєднавши структурний, когнітивний та комунікативний підходи до окремих фрагментів художнього дискурсу, Л.М. Процак доходить логічних висновків про те, що „емотивні стани і відношення та їх вербальне втілення” є визначальними для доміант емотивного простору дискурсу (с. 112). А отже, а ргіогі визначена проблема в результаті опрацювання матеріалу за допомогою інструментарію запропонованих методів дістала пояснення, що і є позитивом.

Дуже важливий аспект Франкового мовного світогляду осмислює Іван Ціхоцький. Його матеріал аргументує проблему „конвертації освічених людей”, що розглядається в параметрах художньої моделі інтелігентного мовлення. Рецензентові близькі й зрозумілі пошуки інтерпретатором істини, коли йдеться про історію української літературної мови нового часу, зокрема в Галичині.

Погляди М. Драгоманова, Лесі Українки, Івана Франка та інших видатних українців лише засвідчують складність історичного розвитку нашої словесної культури (як, утім, і постійну присутність емоційності в дискусіях!). Проте питання є, й І. Ціхоцький пропонує ретроспективу мови науки й інтелігентного спілкування Галичини кінця ХІХ ст. як аналіз репрезентативного для зрілого Івана Франка тексту. Аналізуються (і це важлива фактологія) „книжні” реєстри слів, серед яких іншомовні лексеми (фаталізм, альтруїзм, гуманність та ін.), екзотизми (меценат, прокуратор, ад’юнкт та ін.), юридичні терміни (адвокат, суд, справоздання та ін.), інтернаціоналізми (агітація, агент, парламент та ін.), їх контексти і структура синтаксичних одиниць, в яких функціонує книжна лексика. Комплексний і докладний аналіз додає авторським спостереженням ґрунтовності.

Додаткова мовознавча інформація спирається на пояснення екстралінгвальних чинників розвитку літературної мови інтелігенції Галичини, зокрема впливу на неї польської мови (с. 125 і далі), експериментальних технологій мовотворення українських інтелектуалів (зверніть увагу на тогочасну неологію: спідлення, поступування, досвідний та ін. поряд із словоформами, які не є аж так незнайомими сучасному українцеві – добрість, пониження та ін.)

На наш погляд, І. Ціхоцький досить послідовно структурував ідею інтелектуального розвитку мови української інтелігентної людини. Це не лише названі вище групи слів, але й одиниці okazіональні (з погляду стійкості функціонально-мовної системи), зокрема інтертекстуалізми. Аналіз інтертекстуалізмів „у мовних партіях персонажів-інтелігентів”, їх тематичне членування граматно корелюються з усім подальшим викладом, об’єднаним темою „краси мовлення”. І в цьому бачимо цілісність лінгвістичної інтерпретації І. Ціхоцького.

Завершує рецензоване видання актуальний для мовознавства і методично коректно побудований „Частотний словник роману Івана

Франка „Перехресні стежки”, створений та лінгвістично опрацьований Соломією Бук й Андрієм Ровенчаком.

Позитивами квантитативного опису лексики Франкового твору є передусім аналіз результативності мовознавчих досягнень попередників, які працювали у визначеному напрямку; докладна бібліографія україномовних видань, що спираються на методики частотного аналізу мовотворчості письменників; увага до класифікаційних принципів, за якими вибудовуються частотні словники; визначення й обґрунтування перспективи створення частотних словників творів українських письменників, зокрема Івана Франка.

На схвальну увагу заслуговує аргументація авторами частотного словника теоретичного і практичного застосування квантитативного матеріалу: за своєю суттю це сумарне представлення аргументів мовознавців, які працюють у названому напрямку, на користь запропонованого методу (с. 142-145).

Важливо і те, що частотний словник „Перехресних стежок” створено з використанням комп’ютерних технологій. Цікавими видаються і параметри вимірювання частотності слів: відносна частота, багатство словника, коефіцієнти винятковості та концентрації тексту. Автори вважали за потрібне підтвердити результативність методу перевіркою в частотних параметрах словника основних лінгвістичних законів Ціпфа (– Мандельброта), Менцерата (– Альтманна).

Відтак лексикографічна праця названого типу видається потрібною і цікавою не лише з позицій одного з можливих типів інтерпретації художнього тексту, але і як самостійна праця, що є вагомою за результатами, які, безумовно, можуть аналізуватися фахівцями в різних дослідницьких підходах.

Завершуючи рецензійний виклад, що міг би бути значно деталізованішим із огляду на складність Франкового тексту і численні, різні методологічно й лінгвістично інтерпретації, хотілось би наголосити на важливості таких видань. Зрозуміло, як і кожен мовознавець, рецензент в окремих випадках має інший погляд на методи інтерпретації й можливі висновкові тези. Але щодо конкретного видання не це є основним. Важливо, що книга „Стежками Франкового тексту (комунікативні, стилістичні та лексикографічні виміри роману „перехресні стежки”) з’явилася в Україні. І, сподіваємося, вона започаткувала новий тип видань, які

звернуться до українських текстів словесної культури незаангажовано, з різних наукових позицій, що й зумовить ймовірне глибинне прочитання національної художньої мовотворчості.